

SOCIALISMUL MARXIST *VERSUS* COOPERAȚIA MODERNĂ ÎN CONCEPȚIA PROFESORULUI NICOLAE GHIULEA*

Stanca Alexandra Pop

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor

Abstract. The study is based on a conference held by Professor Nicolae Ghiulea in 1946. In this context, Ghiulea makes a parallel between the two doctrines, the scientific socialism and the modern cooperative, leaving utopian conceptions, sentimentality and related ideologies aside. He strictly refers to scientific socialism, as built by Marx and Engels, and modern cooperative, with its principles established by the equitable Rochdale pioneers. Although seen at first as two completely different notions, the professor reveals many similarities and connections between the two systems, while also pointing out the differences that singularize them.

Key words: cooperatism, socialism, profit, property, democracy, working class, agent.

Economist și sociolog cu funcții administrativ-sociale de seamă, Nicolae Ghiulea¹ a fost unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai doctrinei cooperatiste din perioada interbelică. Se numără printre inițiatorii economiei sociale de piață din România, remarcându-se de asemenea printr-o însemnată carieră universitară și publicistică în domeniile teoriei statisticii, economiei sociale, cooperăției și sociologiei.

Problematicile social-economice, în general, și situația vremurilor, în particular, au fost principala preocupare a profesorului Ghiulea. Din bogata sa activitate științifică face parte și conferința cu titlul *Socialismul marxist și cooperăția modernă*, rostită la Fundația „Regele Carol I”, în ziua de 6 aprilie 1946, în cadrul ciclului „Socialismul și Cultura”, organizat de Gruparea Socialistă de

* Această lucrare a fost posibilă cu sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul „Studii doctorale moderne: internaționalizare și interdisciplinaritate”.

¹ S-a născut la Iași (la 11 septembrie 1884) și a avut formația inițială de matematician. A fost profesor de politică socială la Facultatea de Drept a Universității din Cluj (1919–1942) și a efectuat studii sociologice la Paris, Göttingen și Iași.

Artă și Cultură. În prezentul studiu expunem pe scurt, așa cum rezultă din prelegerea amintită, concepția sa cu privire la gradul de asemănare dintre cele două sisteme aparent divergente.

Paralela pe care Nicolae Ghiulea o realizează între cele două doctrine este dezbrăcată de orice viziuni utopice, sentimentalism și ideologii. Autorul se referă strict la socialismul științific construit de Marx și Engels și la cooperația modernă cu principiile sale fixate de către cinstiții pionieri de la Rochdale.

Născute odată cu omul, din nevoia acestuia de trăi, a munci și a lupta în comun, ideile socialismului și ale cooperației au luat de-a lungul timpului căi diferite. Referindu-se la începuturile celor două curente, Nicolae Ghiulea arată că la popoarele sărace – popoare agricole ce dețineau pământul în comun și munceau colectiv – predomina cooperația, socialismul cunoscând o epocă glorioasă în vremea lui Platon (≈400–300 î.H.), în Grecia. Creștinismul și suferințele crescând ale muncitorilor au readus mai târziu în atenția tuturor cele două idei, transformate în adevărate idealuri sociale ale umanității.

Ghiulea găsește că atât socialismul, cât și cooperația au precursori comuni. El se referă aici la utopiștii, misticii și reformiștii din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, și mai apoi la „saint-simoniștii, asociaționiștii, proudhoniștii, chartiștii englezi, revoluționarii, care sunt revendicați ca precursori atât de socialism cât și de cooperatism”².

Analiza în paralel a socialismului și a cooperației îi ridică autorului întrebarea dacă se poate realiza într-adevăr o comparație între cele două noțiuni. În ansamblul lor, noțiunile sunt complet diferite: socialismul este o doctrină social-politică, iar cooperatismul este o doctrină social-economică; singurul lor element comun este caracterul social. Chiar dacă cele două concepții tind să se întrepătrundă, eficacitatea preocupărilor economice ale socialismului este contestată de cooperatori, iar înclinațiile politice ale cooperației sunt desconsiderate de marxiști. Charles Gide, un reprezentat al cooperației, consideră marxismul ca fiind sfârșitul economiei clasice capitaliste, iar socialistul Karl Marx privește cu neîncredere realizarea de către cooperațiști a unei reforme sociale fără înlocuirea regimului burghez-capitalist.

Nicolae Ghiulea semnalează identitatea scopului și idealului social al celor două doctrine. Potrivit lui, ambele urmăresc înlocuirea capitalismului cu o nouă ordine socială. Socialismul luptă pentru introducerea republicii socialiste, iar cooperatismul dorește, firește, instituirea republicii cooperatiste.

Autorul pornește de la deosebirile esențiale existente între socialism și cooperatism, pe care le enumeră, iar apoi le analizează pe rând. „Astfel: socialismul este revoluționar, cooperatismul evolutiv; socialismul transformă societatea prin lege, cooperatismul prin substituție; socialismul e distructiv, cooperatismul, constructiv.”³

² N. Ghiulea, *Socialismul marxist și cooperația modernă*, București, Edit. Partidului Social-Democrat, 1946, p. 3–4.

³ *Ibidem*, p. 5.

Nicolae Ghiulea afirmă că și cooperatismul este revoluționar, în aceeași măsură ca socialismul. El are ca scop înlăturarea regimului capitalist, chiar dacă nu printr-o reglementare legală, ci prin cucerirea treptată a tuturor întreprinderilor economice și instituirea republicii cooperatiste pe fond democratic. Cooperația se dezvoltă în cadrul societății capitaliste, intrând în liberă concurență cu regimul existent și urmărind înlocuirea lui treptată. De aici caracterul revoluționar al cooperației.

Idealul socialismului, pe de altă parte, este cât se poate de asemănător. „Socialismul, consideră Ghiulea, urmărește același scop: desființarea regimului economic capitalist, și are același ideal: crearea unei noi societăți.”⁴ Deosebirea rămâne așadar numai în mijloacele de luptă utilizate. Socialismul dorește introducerea economiei socialiste prin cucerirea puterii politice și transformarea societății prin lege, exproprierea mijloacelor de producție și folosirea lor în colectivitate.

Ambele doctrine întâmpină însă rezistență din partea regimului capitalist. Mișcarea cooperatistă este deviată și acaparată de capitalismul ce se dezvoltă într-un ritm accelerat, iar socialismul întâlnește rezistența puternică din partea statului burghez-capitalist, care nu dorește să-și piardă privilegiile de natură economică, socială și politică. Totuși, el luptă pentru acapararea definitivă a puterii politice și exproprierea totală a mijloacelor de producție prin acțiuni directe, precum crearea de curenți de opinie, colectivizări parțiale de întreprinderi, politici sociale, culturalizarea maselor ș.a.

Autorul nu este de acord cu afirmația conform căreia cooperatismul este constructiv, iar socialismul distructiv, deoarece ambele doctrine trebuie să dărâme instituțiile capitaliste și să construiască altele în procesul de realizare a idealului lor moral, social și economic.

Socialismul se bazează pe lupta de clasă, deoarece conflictul social-economic aflat în atenția socialiștilor este cel dintre capital și muncă, dintre patroni și muncitori, pe când cooperatismul dorește solidaritatea de clasă, urmărind rezolvarea conflictului dintre comercianți și consumatori. Nicolae Ghiulea arată că la baza cooperației stă tot lupta de clasă, pentru că tocmai exploatarea muncitorului de către patron este cea care l-a determinat să se alăture unei cooperative. Salariul insuficient primit l-a împins să se asocieze, înlăturând astfel intermediarii și câștigurile acestora. Mai mult, conflictul nu poate fi între muncitori și comercianți, pentru că ei fac parte din aceeași clasă, a proletariatului. Lupta se desfășoară între muncitori și patroni, oamenii muncii folosind cooperativele ca arme de emancipare în lupta contra exploatării. Iată cum nici pe acest teren nu există deosebire între cooperație și socialism.

Socialismul vizează desființarea profitului rezultat din plusvaloarea (n.n.) pe care patronul și-o însușește integral, în timp ce cooperația militează și pentru

⁴ *Ibidem*, p. 5–6.

suprimarea profitului, care pentru aceasta înseamnă prețul majorat al mărfii, mai exact beneficiul intermediarului. Dacă privim atent asupra cooperației de producție însă, scopul creării acesteia a fost tocmai înlăturarea patronului și a profitului său. Se poate afirma, în consecință, că membrii cooperatori „își rezervă întreaga valoare a produsului, deci și plusvaluta, pe care o apără, în luptă, socialismul”⁵. Cooperația, în toate felurile sale, apără munca și produsul muncii și se declară împotriva acelor care îi exploatează pe muncitori, îmbogățindu-se pe spatele lor. Înlăturând profitul și exploatarea muncii, cooperația se apropie din nou de idealurile socialiste.

Socialismul dorește desființarea proprietății individuale, pe care cooperația, din contră, o întărește. Ghiulea aduce contraargumente acestei afirmații: socialismul desființează doar proprietatea de producție, mai exact proprietatea de exploatare, cu respectarea proprietății de muncă (mica proprietate agricolă, atelierele de meseriași sau prăvăliile micilor comercianți), respectă proprietatea asupra obiectelor de folosință și a capitalului pe care muncitorii îl obțin din propriile economii; socialismul „respectă proprietatea imobilului de locuință proprie, obiectele de uz personal, material sau moral, și banii câștigați din muncă proprie”⁶.

Cooperația sprijină proprietatea de muncă a țăranimii și a micii burghezii. În cooperație, capitalul nu constituie proprietate de exploatare; el este un factor de producție, format din totalitatea capitalurilor individuale, și are tendința de a deveni colectiv și a înlocui capitalurile individuale. În cooperativele de producție, încă de la înființare, proprietatea de producție este colectivă. Prin urmare, atât socialismul cât și cooperația respectă capitalurile individuale, dar urmăresc colectivizarea proprietății.

Socialismul nu recunoaște rolul cooperației în transformarea societății. Deoarece cooperatismul nu acționează pe plan politic, ci doar economic, și pentru că se dezvoltă în cadrul capitalismului, ar fi sortit pieirii odată cu regimul capitalist. Ghiulea combate însă acest argument. Născută ca protest contra regimului capitalist-burghez și pentru apărarea claselor muncitoare exploatare, cooperația este o mișcare de transformare socială, pentru că scopul ei suprem este înlocuirea organizării social-economice existente cu republica cooperatistă. Mișcarea cooperatistă nu are într-adevăr puterea de a răsturna regimul, necesitând sprijinul politic al partidului socialist, reprezentantul claselor muncitoare și, de altfel, susținătorul cooperației. Alianța cooperatismului cu socialismul poate într-adevăr înlocui cu succes capitalismul, instituind un nou regim pe baze socialiste, în care cooperația să fie un aspect al laturii sale economice sau cel puțin un mod de organizare a economiei naționale.

Considerând aceste deosebiri dintre socialism și cooperație ca fiind lipsite de consistență, Nicolae Ghiulea acordă o atenție sporită similitudinilor dintre cele

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

doctrine. În primul rând, el consideră că cele două trebuie să acționeze simultan și în colaborare pentru a reuși înlocuirea regimului capitalist. Socialismul trebuie să cucerească puterea politică, să ajungă în fruntea statului și să îmbunătățească situația proletariatului. Cooperația vine să materializeze revoluția socialistă, prin organizarea economiei în sectoarele fundamentale, pe baze colective, juste și echitabile. „Prin cooperație socialismul pregătește și realizează democrația economică”⁷, afirmă Ghiulea.

Dorința de înlocuire a regimului burghez-capitalist a dus la nașterea atât a socialismului, cât și a cooperației. Împrejurările social-economice din Anglia primei jumătăți a secolului al XIX-lea i-au determinat pe Karl Marx să pună bazele socialismului științific (ale cărui principii sunt enunțate în 1847 în *Manifestul comunist*), iar pe cinstiții pionieri de la Rochdale să fondeze cooperatismul modern (ale cărui principii sunt enunțate în 1844, în *Manifestul pionierilor din Rochdale*).

Marx a abordat situația existentă în teorie și din punct de vedere social-politic, iar pionierii în practică, sub aspect social-economic. Ambele părți au realizat că muncitorii nu vor avea niciodată înțelegere din partea patronilor sau sprijin din partea statului pentru ameliorarea situației lor, motiv pentru care ei trebuie să ia calea ajutorului propriu, a unirii forțelor și a acțiunii hotărâte. „Singura soluție a problemei sociale, spune Ghiulea, este răsturnarea regimului capitalist, prin cucerirea puterii politice și socializarea economiei naționale.”⁸ Calea politică propusă de Marx, chiar dacă necesita timp, urma să-și atingă scopul în mod cert și complet.

Pionierii, pe de altă parte, aflându-se ei însuși în situația de a fi exploatați de patroni, ruinați din punct de vedere material și moral, au ales calea economică practică, cu rezultate mai reduse, dar realizabile într-un timp scurt.

Criticând exploatarea muncii, concurența și nedreptatea repartiziției bunurilor din capitalism, socialismul și cooperația, în egală măsură, au luat naștere, afirmă Ghiulea, „pentru înlăturarea intermediarului exploatare în toate sectoarele vieții economice, socializarea factorilor de producție și crearea proprietății colective, desființarea întreprinderii capitaliste așezată pe bază de exploatare a muncii și pe acapararea plusvalutei, socializarea producției și distribuției, socializarea repartiziției bunurilor, organizarea vieții economice în folosul masselor, ridicarea economică, socială, culturală, morală a muncitorimii”⁹. Se poate observa ușor aici identitatea scopurilor celor două sisteme.

Ambele doctrine sunt doctrine populare, ce apără interesele muncitorilor și sunt întemeiate pe democrație. Doctrina social-politică a socialismului stă la baza partidului socialist, care reprezintă în stat pe clasa muncitoare. În esență, această doctrină este democratică, pentru că urmărește deținerea puterii statului de către proletariat și astfel conducerea națiunii prin popor și pentru popor. În drumul său

⁷ *Ibidem*, p. 13.

⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁹ *Ibidem*, p. 14–15.

spre reușită, socialismul vizează și obținerea democrației sociale (prin desființarea claselor sociale) și a democrației economice (prin colectivizarea întreprinderilor). Ca doctrină social-economică, cooperația urmărește transformarea societății într-o democrație economică, prin trecerea puterii economice în mâinile poporului, în întreprinderi constituite pe baze democratice, numite cooperative.

O altă asemănare se referă la faptul că amândouă doctrinele au fost concepute și dezvoltate de către clasa muncitoare, pentru apărarea propriilor interese. Apoi, consideră Nicolae Ghiulea, atât socialismul, cât și cooperația „sunt întemeiate pe aceeași concepție socială și economică, ele impun întâietatea economiei față de celelalte activități omenești, ele impun primatul muncii în fața capitalului și tind la organizarea unei economii colective”¹⁰.

Societatea pe care socialismul și cooperația urmăresc s-o întemeieze va fi organizată democratic din punct de vedere economic. „Dacă socialismul așază întreaga construcție a societății pe o bază economică logică și dreaptă, cooperația este chiar construcția acelei baze”¹¹, este de părere autorul.

Cele două doctrine întrunesc și același scop moral, și anume eliberarea omului de exploatarea la care este supus, dezvoltarea sa spirituală și morală. Cooperația mai urmărește, pe lângă scopul economic al ridicării bunăstării tuturor, formarea omului socialist, drept și iubitor de aproape, fiind, afirmă Ghiulea, cea mai prețioasă sursă de oameni pentru mișcarea socialistă. Așadar, „prin socialism cooperația se dezvoltă, prin cooperatism socialismul se întărește”¹², iar prin conlucrarea celor două capitalismul poate fi înlăturat.

Deși cele două mișcări se aseamănă mult, de-a lungul timpului între ele au existat conflicte. Cooperația era acuzată de către socialiști că ar fi de esență burgheză și ar transmite spiritul capitalist clasei muncitoare. „Însă, spune Nicolae Ghiulea, importanța și valoarea cooperației a fost întrevăzută de Karl Marx, cu intuiția sa genială, încă de la începuturile mișcării cooperative.”¹³ În cadrul primului Congres internațional al muncitorilor din 1866 de la Geneva, în adresa inaugurală, Marx și-a exprimat aprecierea pentru mișcarea cooperatistă ca fiind o valoroasă experiență social-economică și a subliniat că în acest fel întreprinderile pot fi conduse prin propriii muncitori, care se pot emancipa prin ei înșiși, prin acțiunile lor politice și economice. Cu toate acestea, realismul lui Marx îl face să fixeze locul cooperației în sânul mișcării muncitorești. Așadar, Ghiulea afirmă că „pentru Karl Marx ideea cooperativă atât de fructuoasă nu poate reuși deplin decât dacă este raportată pe plan național, adică dacă se face cooperatizarea întregei economii naționale și dacă puterea politică este cucerită, mai întâi de clasa muncitoare”¹⁴, pentru că altfel capitalismul burghez va înăbuși toată mișcarea cooperativă.

¹⁰ *Ibidem*, p. 16.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 17.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

Marx nu vede cooperația ca unicul mijloc de luptă în emanciparea clasei muncitoare, ci doar ca pe unul dintre ele, care necesită mereu să fie adaptat nevoilor proletariatului. În plus, el susține dezvoltarea mișcării cooperatiste în deplină libertate, fără implicarea statului, doar prin eforturile proprii ale muncitorilor. Socialiștii se declară prin urmare pentru libertatea cooperației, luptând pentru ea în cadrul statului capitalist.

Ideea autonomiei cooperației și a neutralității ei politice a fost aproape în unanimitate acceptată de diferitele partide socialiste naționale și recunoscută în congresele socialiste internaționale, cu excepția țărilor în care cooperația era deja cuprinsă în mișcarea socialistă (Anglia și Belgia). În cadrul congresului socialist internațional de la Copenhaga din August 1910, Lenin, extremist de stânga, s-a declarat în favoarea mișcării cooperatiste, dar cu câteva condiții: impunerea concepției socialiste și a exproprierii prealabile, înscrierea membrilor cooperatori în partidul socialist și subvenționarea de către cooperative a mișcării politice socialiste prin presă, greve sau campanii electorale. Prin acestea, Lenin cerea de fapt aderarea cooperației la mișcarea socialistă, însă rezoluția congresului a fost mai puțin categorică, lăsând mână liberă cooperativelor să-și ia deciziile. Realizatorul revoluției ruse din 1917 a păstrat cooperația, pe care o considera singurul organism bun din regimul capitalist, dar și-a urmat planul – exproprierea generală și instaurarea dictaturii proletariatului. În 1923, el definea socialismul ca „un regim de cooperatori de cultură înaltă, atunci când mijloacele de producție au devenit proprietatea comună și proletariatul a triumfat împotriva burgheziei”¹⁵. Lenin a admis cooperația ca soluție a chestiunii sociale, însă nu îi recunoștea independența față de mișcarea socialistă. În 1919, în Rusia, mișcarea cooperatistă a fost naționalizată, iar în anul 1923 și-a recăpătat libertatea. Cooperația în această țară a fost de mare folos în faza socialistă a regimului sovietic, socializând majoritatea sectoarelor economiei.

Nicolae Ghiulea observă că peste tot în lume organizarea cooperației a depins de situația organizării muncitorilor, ea „a reușit mai bine și legăturile dintre ea și socialism au reieșit mai clare în țările în care mișcarea muncitorească era mai vie și socialismul mai bine încheșat”¹⁶. Avem aici exemplul Angliei și Belgiei, țările cu cele mai puternice mișcări cooperatiste, unde existau legături strânse între cooperatism și socialism. La fel a fost și în România, unde socialiștii s-au aliat cu adepții cooperației în lupta pentru autonomia mișcării, chiar dacă s-au confruntat mereu cu opoziția și tendința de acaparare manifestată de statul burghez-capitalist.

Autorul afirmă că, deși cooperația nu înseamnă socialism, ea poate fi considerată ca o valoroasă formă de socializare. Ea transformă întreprinderile de tip capitalist, în care capitalul conduce și muncitorul este exploatat, în întreprinderi în care munca este cea care conduce și capitalul este salariat. Dacă la începutul

¹⁵ *Ibidem*, p. 23.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

secolului al XIX-lea, în era manufacturii, cooperația de producție era capabilă și suficientă pentru a socializa întreprinderile economice, secolul al XX-lea și dezvoltarea mării industrii i-au redus eficacitatea, din cauza imposibilității conducerii marilor întreprinderi după principiile cooperatiste. „Cooperația de producție poate fi folosită însă întotdeauna acolo unde nu se cere o pregătire tehnică deosebită, unde bunul simț, judecata sănătoasă și experiența practică sunt suficiente”¹⁷, consideră autorul. Din analiza istoriei cooperației de producție, Ghiulea deduce că aceasta „este o soluție socialistă în anumite ramuri de producție, la un anumit grad de dezvoltare a întreprinderii și păstrându-se strict credința în principiile cooperației”¹⁸.

În final, Ghiulea consideră cooperația capabilă să constituie forma cooperativei integrale, în care cooperativele de consum să realizeze și producția și transportul celor necesare, iar toate activitățile să fie întemeiate pe principiile cele mai pure ale cooperației. Astfel s-ar crea premisele întemeierii întreprinderii socialiste și, mai important, s-ar realiza ridicarea socială, culturală și morală a clasei muncitoare.

¹⁷ *Ibidem*, p. 27.

¹⁸ *Ibidem*, p. 28.